

SARUSI MIHÁLY

Hajdú Miska írja

Hajdú Miska írta Sarusi Miskának. 1985–2011. (Írta, írja... Írni már nem fogja.)

Mit abból megmentek.

Nagyszerű, nagyszerű ember.

– Elfogult vagy, Miska, nagyon elfogult!

Már megint.

Ismét a szeretet beszél belőlem.

Értelem. Bizalom. Érzelem.

...No meg az Alföld? (Ő Orosházáról, magunk Csabáról vágunk neki a...)

Majd' három évtized alatt félszáz levél, értékelésekkel, megjegyzésekkel, tanácsokkal. Kész egyetemi (postagalamb)kurzus.

1985. *Szent Iván hava 22.*

Első levelének föladója: Hajdú Mihály / ELTE BTK / Budapest, pf. 107. / 1364. Címzettje: Sarusi Mihály / úrnak / Békéscsaba / Munkácsy u. 4. MTI Szerk. /5600. A kopertában kivágva egy másik – korábbi? – levél bélyegei és a föladó, amely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége H-1364. Budapest Pf. 107. V., Pesti B. u. III. 10. Mint a levélből kiderül, a másik (nagy) borítékban szakkönyveket küldött.

A pesti (a Pázmány Péterből lett Eötvös Loránd) tudományegyetemről – nem doktor, nem professzor, nem tanszékvezető, nem, csak Hajdú – a csabai-ak ávos székházából lett sajtóháza. A tanyasi néptanítóból lett tudós a fodrászlegényből íróvá vedlett hírügynöknek.

„Elnézését kérem, hogy csak most válaszolok tartalmas levelére. Elsősorban az volt az oka a késésnek, hogy szerettem volna kérését teljesíteni, s a kért könyveket elküldeni, meg néhány olyat is mellékelni, amelyek nagyobb hasznára lesznek esetleg a gyűjtésben. Most sikerült ezeket csak elérnem, s küldök, amit tudok. / Nagyon szeretném, ha munkásságával behatóbban is megismerkedhetnék.”

Ekkor már túl vagyok *A csabai Szajrán, A kaporszakállú nádvágón* és a *Pázsiton* – tehát érzékelhette érdeklődésem irányát. „Elsősorban kisiratosi kutatásai érdekelnek.” Ehhez kérhettem tőle segítséget, és ő azonnal lépett – és haláláig segített. „Mennyire sikerült a történeti adatokat megszerezni? Hogyan gyűjti az élő, népnyelvi adatokat? Helynévgyűjtését milyen módszerekkel végzi?” Nem az ő tanítványuk voltam, sajnos; ami nem rajtam múlt. „Térképet sikerül használni?” Valóban, az volt a legnehezebb, iratosi térképet találni. Magam eszkábáltam össze, rajzoltam le a belterületet és határt terepjáró tapasztalataim alapján. Végül a gyulai levéltárban bukkantam a csanádi falu kataszteri térképére. „Mi lesz a sorsa a gyűjteménynek? Csak adattárat készít, vagy föl is dolgozza az anyagot?” Adattár állt össze, és útmutatása alapján föl is dolgoztam.

Részlet a szerző *Levelesládából* című sorozatának készülő III. kötetéből.

„Munkájához igyekszem több segítséget is adni, s mellékelek olyan füzeteket, amelyek mintául szolgálhatnak.” E példák nyomán haladtam előre. A helynévgyűjtés után (s mellett) (párhuzamosan az aradi-csanádi paraszt-család-regényemhez való adatgyűjtéssel) a ragadványnevek birodalmában is. „Jó munkát kívánva küldöm üdvözetem. / Tisztelettel: / Dr. Hajdú Mihály / egyetemi docens...”

Szó, mi szó. Ám Hajdú értékelte a kicsit. Észrevette benne a lehetőséget? Ki igen, ki nem. Hogy abból..., e hajtásból terebélyes faóriás, kétezer oldalas (igaz, otthonirodalmi, s nem szociografikus) falurajz szülessék.

1985. Szent Mihály hava 10.

Ezt már a Lencsési út 14-be vitette a postással. „Igen Tisztelt Sarusi Úr!” Szűzanyám, micsoda megszólítás... Majd köszöni Áchim-kisregényem (*A kaporszakállú nádvägő*) neki küldött példányát. „Nagyszerű könyvnek tartom, lebilincselve olvastam majdnem együltőben. Magam orosházi lévén sokat hallottam gyerekkoromban apámtól Áchimról – anekdotákat és igaz történeteket egyaránt. Szinte mítikus alak volt a szememben, és soha nem tudtam Bajcsy-Zsilinszkyért lelkesedni. Még csak a tiszteletig sem jutottam el vele szemben – éppen Áchim miatt. Különösen tetszett a regény stílusa, szaggatott, drámai, feszült hangulata, nyelve, hangja annyira közvetlen, szívemből szóló, hogy korunk egyik legjobb regényének tartom.” Ezzel magára maradt. „(Nem »magyar« regényének, hanem a 20. századi könyvek között általában a legjobbak között érzem a helyét.” Ezzel különösen. „Talán elfogult vagyok a témája miatt, de azzá tett a megírás módja is. / Gratulálok!” A tanár úr e megjegyzéseivel (előre?) jelezte, mennyire azonosul azzal, amit művelek és művelni fogok? Mert végig, majdnem három évtizedig ilyen hangon szólt hozzám – a megértés, az azonosulás, no meg a pártfogás hangján.

Nagyon rám fért. Annyi félreértés, félrehallás, értetlenség után és közegette.

„A hungarológiáról is néhány szót! Egyetértek indulataival, s magam is mindent megpróbálok csöndben és hangosan a határainkon kívüli magyarság megismertetése, bemutatása érdekében. Természetesen lehetőségeink korlátozottak: egy-egy értekezés, tanácskozás, konferencia, na meg a »csöndes« munkám, a sorozatok szerkesztése.” Csöndes, írja csendes helyett; tanulhatnának tőle a tollat forgató írók, újdondászok, tudósok, közemberek – miközben gyanúm szerint Orosházán a csöndes csöndes lehet. De ő az igényes magyar nyelvhez ragaszkodna, az árnyalatokban is. „Árnyalatok” a mai nyelvben... „Ebben mindig elsőbbséget adok minden határon kívülről jött vagy ilyen témájú munkának. Moldvai magyar helynévgyűjtések, erdélyi ragadványnevek, délvidéki könyvismertetések, fölvidéki nyelvjárásgyűjtő tanfolyamok támogatása, megszervezése (áttételesen), eredményeinek publikálása – ennyi lehetséges.” Épp elég! „Közelesen jelentetem meg a talán Ön által is ismert moldvai magyar-csángó költő, Lakatos Demeter verseit – nyelvjárási szövegekként.” Ismertem, kerestem is korábban az otthonában, Szabófalván, sikertelenül. „Tehát mindenképpen szeretném a kisiratosi anyagot is megjelentetni, ha együtt lesz az anyag. Egyetlen baj: szerzői honoráriumot nem tudunk fizetni.” Arra vágytam a legkevesbé. A kényszerűségből szűkre szabott családi költségvetésnek viszont valóban jól jött volna. „A tervezett helynévkiadvánnyal, annak elrendezésével egyetértek. Talán be kellene adni pályázatra, ott némi pénzt ad-

nak érte” – majd a gépelés kézírásra vált: „Jó munkát kívánok ismételten, köszönöm a könyvet. Barátsággal üdvözli Hajdú Mihály.”

1986. Boldogasszony hava 30.

„Nagy örömmel kaptam meg ma értékes küldeményét és mellékelt levelét, amellyel teljes mértékben egyetértek. Nem lehet abbahagyni bármiféle nyelvjárási gyűjtést sem, pontosabban: csak abbahagyni lehet, befejezni soha. De ezt mindenki nagyon jól tudja, és nem is vár abszolút teljes nyelvjárási anyagot. Ilyen nincs is! A följegyzett megmentett adatok annál értékesebbek, mert erre a vidékre – tudtommal – nem jártak a kolozsvári egyetem tanárai kutatni, s a közeljövőben egyre kevesebb lehetőségük lesz erre. Nem beszélve a publikációs kilátásaikról!” Magam is csak évtizedekkel később tanulmányozhattam („véletlenül” éppen az ELTE nyelvészeti tanszékeinek könyvtárában) a kolozsváriak Kisiratos tájszókincséből is merítő, kilenckötetes (Budapesten 1995-től 2011-ig megjelenő) erdélyi tájszógyűjteményét.

„Nagyon nagy várakozással tekintek új regénye megjelenése elé. Az Áchimról szóló könyv hallatlan tetszett, s biztos vagyok abban, ez sem marad el mögötte semmiben, bár – ez már minden bizonnyal a korommal jár – jobban kedvelem az utóbbi időben a tényirodalmat, mint a »fiction«-t.” A Tanár Úrnak levélben beharangozott új könyvem mi más lenne, az aradi–csanádi parasztcsaládrege, a *Magyar Krisztus*. Nemsokára – a könyvhéten – bemutatjuk.

Utóiratként megjegyzi: „Időpontot nem merek írni, de igyekszem minél előbb nyomdába juttatni a kéziratot. Remélem, év végére, de inkább jövőre könyv lesz belőle.” Lett belőle esztendőre *Kisiratos helynevei*. Négy (tanszéki) ELTE-kötetem sorát nyitja.

1986. pünkösöd hava 20.

A szokásos flekknyi – magyarán szabályos kéziratoldalnynál valamivel hosszabb –, átlag 30–35 soros levél. „Először is gratulálok a *Magyar Krisztushoz!*” Még hogy tiszteltet, de később milyen tanulmányt ír róla... „Nagyszerű könyv, alig bírom letenni! Igazán magávalragadó a nyelve, indítása, hangulata. Különösen megkapó – számomra legalábbis – kiváló nyelvjárásiassága. Egy-két – minden bizonnyal nyomdai elírásból–szedésből eredő – ellentmondás (pl. 10. lap: felkötöm, 8. lap: megjárta, 13.: zsöllérfalu – de ezzel kapcsolatban nekem ez a megszokottabb, a szillér ismeretlen) kivételével nagyszerű a nyelvjárási pontossága. Szegény Bálint Sándor hogy örülne neki! Nem tudom, hogy mások – kritikusok – nem éppen ezt kifogásolják-e majd. Veres Péter egyszer azt mondotta, hogy nyelvjárásban nem szabad regényt írni, legalábbis teljesen nem, csak a szereplőket lehet vele jellemezni. (A székely nyelvjárással azonban ő is kivételt tett!) Szerintem itt a bizonyosság, hogy lehet. Számomra mindenképpen meggyőző. Még egyszer gratulálok hozzá!”

A *Kisiratos helynevei* című (íme, már nyomdában lévő) dolgozatom a 2015-ben Aradon villanykönyvként megjelenő *Lönni vagy nem lönni* című iratosi írói falurajzom elsőként megszülető fejezete. Hajdú tanár úr nélkül biztos nem sikerült volna ilyen pontossá – és lehetőség szerint teljességre törekvővé – tennem.

Ikerkönyv a kettő? A regény és a falurajz. Szinte. Az egyikhez a helység és népe az ihletet adta (ez a regény), a másik pedig a leírható majdnem-teljesség (falurajzunk Iratosról).

1986. pünkösd hava 26.

„Megtisztelő dedikációjú könyvét nagyon szépen köszönöm. Mivel nekem már megvolt egy példányban, azt mellékelten küldöm, mert tudom, milyen kevés a szerzői példány, s milyen sok a kötelezettsége az embernek. Egyébként ez nálunk elég gyakori szokás, s remélem, nem bántódik meg érte. / Még egyszer gratulálok. Valóban nem lehetett letenni, s a hét végén szinte egyvégtében olvastam el. Ne haragudjon, hogy legutóbbi levelemben egy-két megjegyzést tettem a nyelvjárásiasságáról. Egyetértek a stilisztikai megoldásával. Sőt! bravúrosnak tartom, hogy fokozatosan közeledik a köznyelvhez, ahogy az idő múlik a regényben.” Ezt csak ő vette észre; az utolsó fejezetben már alig van tájnyelv, annál több a román átvétel, erősödik a nyelvromlás. „Különben ez a hangosan gondolkodó próza (a kifejezés nem helyes, talán »beleélt gondolatfolyam-leírás« jobb lenne, de ez meg nyakatekert), szóval ez a hömpölygő és magávalragadó leírás nagyon tetszik. A *Kaporszakállú*ban is megragadott a nyelv könnyed kezelése és a gondolatok mély tartalma. Itt még inkább helyénvalónak érzem a formai megoldást. Joyce *Ulysses*-ét juttatja eszembe, s az első modern magyar eposznak tartom.” Hajaj, ha ezt meghallják a mi drága posztmodernistáink... Tisztelettel.

1986. Szent Iván hava 26.

Sajnálja, hogy elmulasztotta a velem való találkozást. „Örömmel ismerkednék meg és beszélgetnék sok mindenről Önnel. Különösen könyvei nyomán kelt sok gondolatom – természetesen annak nyelvéről, nyelvjárásiasságáról. Elismerve meglehetősen pontosságát, különös értékét és érdekességét, fölmerül bennem a kétség a folytatást illetően. Meddig lehet elmenni a nyelvjárásiasságban?” Domokos Mátyás megadta a választ regényemről írván: valószínűleg megismételhetetlen. Sükösd Mihály korábban, első írásaimat – ragasztásaimat – olvasva mondta: föltaláltam valamit, de más számára járhatatlan ez az út. „Nekem elsősorban nem Tömörkény és Móra jutott eszembe, hanem Dugonics – akit nagyon szeretek és tisztetek, sőt, azon kevesek közé tartozom, akik olvassák is. Szerencsére ez utóbbi könyve annyira cselekménydús, hogy magával ragadja az olvasót, s átsegíti a nyelvjárási szövegolvasás fáradságain. Ismételten mondom: nekem nagyon tetszik, elfogadom, örömmel olvasom, élvezem. Megértem azonban azokat is, akik esetleg fárasztónak tartják az olvasását nyelvjárásiassága miatt. (Természetesen nem a nyelvészek lesznek ezek, hanem inkább a lakkcipős, flaszterkoptató irodalomesztéták.)” Nem is a falusi könyvbarátok, mert nem egy „egyszerű” olvasó ismert boldogan fajtájára a *Magyar Krisztusban*.

1986. Szent Mihály hava 25.

Örömmel hallotta Balázs Jóska feleségétől, Fodor Katitól, hogy Szigligeten megismerkedtünk. „Kati kiváló nyelvjáráskutató, s véleményét tiszteletben tartom. Nagy lelkesedéssel beszélt az Ön könyvéről, s mindenben egyetértek vele.” Iratosi helynévgyűjtésemet örömmel fogadták Békésben is. „Így tehát sok minden egyenesben van, s remélem, az idő meghozza valamennyi munkájának a gyümölcsét.” Majd Lakatos Demeterről ír: „forintért (bocsánat: leiért) írott versei közül sokat kihagyunk, de így is maradt benne egy csokorra való. Hihetetlen, hogy meg tudta szédíteni (vagy megfélemlíteni?) ezt az értelmes, széles látókörű embert kora és környezete! Célunk ugyan elsősorban és kizárólag is lehet mondani, hogy nyelvészeti (nyelvtörténeti, nyelvjárási), s ezért

ragaszkodtunk a betűhív közléshez, politikai agitációt a romániai rendszer mellett mégsem vállaltunk: nem vettünk be minden hozzáférhető verset." Helynévgyűjteményem ez évi megjelenése bizonytalan, „mert nyomdánkban négy gépre van egy ember (16 ezerért sem találnak másikat), s ez hol beteg, hol részeg, tehát minden csúszik.” Üdvözlettel.

1987. pünkösd hava 22.

„A közeljövőben szándékozom beszélni hosszabban is a *Magyar Krisztus* című regényéről, midőn egy nyelvjárásgyűjtők konferenciáján fogok előadást tartani.” Azaz ebből az alkalomból született a tanulmánya a könyvemről? „Nagyon jó példa arra, hogy lehet rekonstruálni a nyelvjárást, s nem szabad beletörödni abba, hogy már elfelejtették, nem kutatható valamely jelenség.” Milyen pontos... megérzés a regényem teljességéről is? Mert az 1800-as évek elejével kezdődő s hét nemzedék életén át feszülő regényidő első fele jobbára rekonstrukció, újraépítés: megtörténtnek, ehhez a helyhez köthetőnek hitelve összerakni család- és falu- és néptörténetet, (táj)nyelvhasználatot... Hogy ilyen – milyen – lehetett! Szinte...

1987. mindszent hava 15.

Ajaj, ahogy kezdi: „Tisztelt Mester! / Édes Druszám!” Szűzanyám, mi történt? „Tudom, hogy a kettő között illett volna okos megszólítást keresni, de nagyon nehéz. A »Kedves Barátom« mintha kissé fölülről hangzana” – rendre ő-t ír e helyett, ahol felénk is járja, Orosházán viszont (gondolom) nem, ám ő az igényes magyar nyelv tudora és művelője, nem azé, amely a (bugrisok által vezérelt) számítógépen s világhálón rám erőltetné mindenütt az ő helyetti e-t is –, „s csak azokat szokta így titulálni az ember, akik valójában nem is a barátai. Mi, akik tulajdonképpen nem is találkoztunk, de már annyi levelet váltottunk, hogy talán jobban ismerjük egymást a fölületesen” – itt is, fölületesen, s a gép már pirossal alá is húzza! – „találkozóknál, igazabb, meghittebb megszólítást érdemelnénk. Számomra, amíg tényleg személyesen is nem jövünk össze, s nem szorítunk kezét” – vagy húsz év múlva kerül erre sor az egyetemen – „legszimpatikusabb a Kedves Mihály. (De engem már csak Miska néven ismer a hallgatóktól a főnökeimig mindenki, s ezt meg is szoktam.)”

Szóval hogy: „Kedves Mihály! Nagy szégyennel küszködöm” – „Szégyenem a késői köszönet miatt bánt! Végül még majd elfelejtettem megköszönni! Hálásan köszönöm. M –, „s nem tudom, hogy is kezdjem a mentegetőzést. Könyved megvettem, s aztán meg meg is kaptam. Mint ezt szokás és illik, megtartom szíves dedikációjával, a másikat – ha nem is érintetlen – azzal küldöm számodra, hogy add arra méltóknak... (Természetesen azt is ajánlással!) Tetszett? Mert olvastam, még a nyáron hozzákezdttem, s a napokban be is fejeztem. Igen. Tetszett! Csak hát a *Kaporszakállú* és a *Krisztus* után mást vártam.” Azaz ez már a *Fönn a Jeruzsálemhegyen*, elsőként írt, másodjára megjelent regényem. „Azok veretes könyvek, még akkor is, ha idősíjukban, szerkesztésükben, megfogalmazásukban modernnek. Ez annyira más, hogy nem lehet velük egybevetni. Érdekes, olvasmányos, jó könyv. Biztosan nagyobb közönségsikere lesz, mint az előzőknek. Meg is érdemli. A közönség is megérdemli, hogy a könyvebb olvasmányban is jót kapjon.” Író ismerős a jeruzsálemhegyi regémet az első szocialista karrierregénynek gondolta. Hogy igaza volt-e, kérdés. Mint máshol megírtam, fölvezetés (próba: bírom-e szusszal ezt a terjedelmet...?) az igazi regényhez, az aradi–csanádi paraszt-családregehez.

1988. böjtmás hava 14.

Lázad a pesti ifjúság? „Most van egy kis időm, hiszen be sem szabad menni az épületünkbe a nagy fölvonulásra való előkészület miatt. (Mármint a rendőrség készül, s nehogy a Petőfi-szobornál levő házba meneküljenek a gyerekek, lezárták négy napra az egész bölcsészkart. – Csak azért vagyok ideges, mert az én lányom is ott lesz a gyerekek között! De hát engem sem tudtak visszatartani annakidején a szüleim. Vagy ők is úgy voltak vele, mint én most: nem bánom, de nagyon vigyázz magadra! Szóval holnap egész nap izgulhatok, de ma csak itthon szabad dolgoznom, s örömmel írok leveleket, hiszen eléggé sok az elmaradásom.” Izgultunk, s tettük, amit tehettünk – magunkfajták – akkoriban valamennyien.

Majd a gyűjtésem kerül szóba. „Nagy egyetértéssel olvastam, hogy az idén a ragadványnevek összegyűjtése lesz a cél Kisiratoson. Ezt is csak itthonról? Nem tudom, át szabad-e mennie, s lehet-e kiegészítéseket, ellenőrzéseket végezni odaát. Ez azért hasznos lenne, s talán elengedhetetlen is!” Amit jól tudtam, csak épp a *Magyar Krisztus* megjelenése, 1986 óta nem léphettem át a magyar–román neveltséghatárt. '90-től viszont újra átjártam, és befejezhettem ezt a gyűjtést is.

„Amivel kezdeni kellett volna, az a gratuláció! Biztosan megérkezett a helynévgyűjtemény néhány példánya, s örömet okozott a családnak. Tudom, hogy többre lenne szükség, s küldöm is, de ezt éppen akkor kaptam meg, s máris vittem nagy örömmel a postára. Még 10-15 elég lesz? Talán a héten azokat is el tudom majd küldeni. Aztán meg majd a ragadványnevek következnek megjelentetésre is, ugye? Nagy érdeklődéssel várom!” Hogyne, azokat is (a *Kisiratos helynevei*hez hasonlóan) megjelentette, majd a személynévtár, végül a tájszótárunk... Biztatott; bátorított; és nem a levegőbe beszélt. S küldene számomra új területre is: „Volna még egy témám, s csak jótollú szépíróra vár: a burgenlandi magyarság sorsa, élete. Más, de éppen ezért megörökítendő, s nekik igazán nincs írójuk! Majd erről bővebben máskor.”

1989. pünkösd hava 31.

Műtéten esett túl, mostanra ülhetett újra íróasztalhoz. Köszöni a viharsarki MDF-esek neki elküldött Nemzeti Demokrata című lapját. „Nagyon örültem nekik, s megfelelő helyre, helyekre (még Erdélybe is) eljuttattam valamennyit. Nagyon vártam a folytatást” – ez a Nemzeti Demokrata esetében, anyagi támogatás hiányában, jó darabig elmaradt –, „az újabb számaikat a lapnak, mert sok jó írást találtam bennük (köztük Szokolay Zoltánét, akinek édesapja kedves barátom, s Zolit is jól ismerem, igen tehetségesnek tartottam korábban is), de nem utolsósorban az *Eszterberke*-részletet, aminek teljes megjelenését nagyon várom.” Sz. Z.-ről akkor még – időnkénti furcsa viselkedése ellenére – nem tudtuk, hogy a vörös önkény politikai titkosrendőrségének jelentett a hatalommal szembeszegülni merészlelőkről. A török hódoltság tisztántúli népi ellenállását megörökítő regényem megjelenését én is vártam, 1993-ban láthatott végre napvilágot (kissé megkésve, mert a ruszki megszállók ellen írtam, ám mire megjelent, ők eltakarodtak). „A napokban eljutott hozzám a Dél-Kelet is” (a másik békési ellenzéki lap), „nagyszerű újság! Sokkal több helyi jellegzetességet tartalmaz, mint a »hivatalos« megyei lap. Különösen örültem a megyei mártírokról szóló tudósításnak. Nagyon jól emlékszem az eset szörnyűségére. Hónapokig beszéltünk szegény Máty Erzsébet haláláról, kivégzéséről – s nagyon-nagyon féltünk. (Ez is volt a célja az iszonyatos gyilkosságnak. Far-

kas Mihályról nem tudtam.)” A lap első, próbaszámában olvasható *Csabai parcella* című jegyzetem, erről. Később *Álompuszta* címmel drámát írtam a vihar-sarki '56-ról, Máty Erzsébetéről. „Még akkor elterjedt az a hír, hogy egy orosházi pufajkás hajtotta végre az ítéletet, más senki nem vállalta. Nem tudom, mi az igazság ebben, de Pór Istvánt emlegették, aki később Orosháza 6. vagy 8. számú párttitkára lett (mert olyan sok volt, hogy számozták őket – talán még fülbélyeget is kaptak). Egyébként ez a Pór már nem él. Azt mondják, szörnyű kínok közt halt meg. (Isten nem ver bottal – mondogatták akkoriban.)” Kisiratoson a közvélekedés szerint hasonló kínok gyötörték haláluk előtt a gonosz embereket. „Vészterhes emlékem fűződik hozzá. Az orosházi Mezőgazdasági Technikumban tanítottam akkor, s – mint az talán már nem köztudott – a tanácsi és pártvezetők részére külön osztályokat szerveztek, ahová csak elnökök, titkárok, megyei osztályvezetők járhattak. 8 általános nélkül is jöhettek, egy év előkészítő után két év alatt érettségizhettek (1960–65 között!), s ide járt Pór is. Félelmetesen buta volt. Senki nem merte megbuktatni, de végül mégis egy kollégámmal (Szűcs Imre matematikussal) ketten, közösen ezt is megkockáztattuk. Szerencsére a vizsgaelnök minisztériumi ember volt, akinek nem volt félnivalója, mellettünk állt, ő hirdetett eredményt, de már a szóbelin is meggyőződött igazunkról. Nekünk, tanároknak csak annyi hátrányunk lett belőle, hogy járhattunk egész nyáron a pártbizottságra korrepetálni Pórt, aki néha pingpongozás közben fél-fél órát szakított a magyar helyesírás megtanulására. Igazgatónkat viszont legalább háromszor behívták a pártbizottságra jelentéstételre. Mindenesetre megnyugodtunk, amikor Pór önként kimaradt, illetve nem jelent meg a pótvizsgán.” Tanárelet a Viharsarokban a '60-as években... „nagyon örültem a Békési Életben megjelent ismertetésnek (*Kisiratos helynevei*), s méginkább annak, hogy megengedte nevének fölfedését. Azóta nem volt baj a határon?” Mert eredeti, Kurtucz nevemet használtam álnév gyanánt – a szeku megtévesztésére? Aligha sikerrel. A határt pedig 1986–89 közt nem léphettem át. Hogy mit kezdtek volna velem? Ki tudja. Nem kísérleteztem vele.

1989. *kisasszony hava* 21.

A Jászkunság összeállításába kértem tőle írást aradi–csanádi regényemről. „Igen nagy kedvem lenne a *Magyar Krisztus* nyelvéről önálló tanulmányt írni, mert régóta foglalkoztat a szépirodalmi művek népnyelvi vonatkozása, de nem kaptam határidőt a küldött levélben. Nem késő már? Mi az utolsó időpontja a megérkezésének? Az említett előadásom (nem is előadás, csak beszélgetés vagy hozzászólás) szövege nem volt soha leírva, így azt hirtelen nem tudom elővenni. Megírni viszont nagyon szívesen megírom, de mikorra és hova?” Megírta, és megjelent a szolnoki folyóirat ez évi 5. számában, majd további helyeken – mint tudomásunk szerint egyetlen irodalmi művet elemző dolgozata a nyelvész akadémikusnak. „A Dél-Keletről nagyon-nagyon jó véleményem csak fokozódott a legutolsó szám olvastán. Nem baj, hogy piciny és aligha helyálló megjegyzésem Máty Erzsébetéről nem jelent meg. Ez ugyanis csak orosházi szóbeszéd volt, s elképzelhető, hogy csak az ellenszenvet fejezte ki a volt párttitkárral szemben, valós alapja nem volt. Bár ki tudja?” És cikket küld a húsáremelkedések kapcsán gazda édesapja egykori följegyzéseiről a Dél-Keletbe. Majd: „Ps. A cikk utolsó mondatát elhagytam. Így szólt. »Majd akkor kezd újra megjönni, ha a most húsáremelő igazgatókat és vezérigazgatót székálló-legényként látjuk dolgozni.« Ugye, jobb is elhagyni?” Ki tudja. Mitől jön meg a paraszt munka- és életkedve?

Előbb agyonütötték, majd a hagyatékát föl zabálták, hogy most ne legyen semmije.

1989. Szt. András hava 19.

A megszokott kétszerese e levél. Kihagyni alig lehet valamit, annyira fontosnak, érdekesnek, jellemzőnek érzi az ember. S mutatja, hogyan, miként, mi végett vezetett azon a bizonyos úton. „A napokban megkaptam a Jászkunság Sarusi-számát. Nagy örömmre szolgált, s élvezettel olvastam el az utolsó betűig.” Nekem az, hogy íme, volt valaki, aki így érzett és azt ki is mondta. „Megtiszteltetés számomra, hogy szerepelhetek benne, s máris akadtak kollégáim, akik a módszerek további finomítására, illetőleg kiszélesítésére biztatnak. Legközelebbi regényed tanulmányozásához máris gyűlik az anyagom, legalábbis a szempontjaim bővülnek. De hát nem magamról akarok írni, hanem a Jászkunságról, pontosabban annak az 5. számáról az Úrnak ez esztendejében.” Hát még hogy örült volna Körömdi cimborám, ha neki írja! Valamennyire tán átadhattam. „Az *Eszterberke* megjelenését nagyon várom! Azt hiszem, ez a második részlet (vagy harmadik), amit olvashattam belőle, s végtelenül kíváncsivá tesz!” Fejezetekre osztva a teljes regény megjelent a folyóiratokban. „Szép könyv, jó könyv lesz, de úgy látom, megint más, mint az eddigi Sarusi-könyvek.” Szó szerint; például némi nyelvi régiesség előfordul az 1500-as, 1600-as években játszódó regében, ám az őt leginkább érdeklő tájnyelviség nem jellemző e munkámra. Majd vált: „Hogy írni kezdted, az jó, hogy így, az még jobb, de miért? Tudom, ezt a legnehezebb magyarázni, talán nem is lehet! Engem legalábbis a sokoldalúságod nyugtáz le, s erre keresek magyarázatot. De hát az nagy baj, hogy az ember mindent meg akar magyarázni!” Nyelvészként mik nem jutnak eszébe... „Szabó Laci cikke elgondolkoztat.” Tudósnak kifogásolja, hogy nem kizárólag saját gyűjtés alapozza meg a csanádi magyar népelet leírását, vastagon fölhasználta jeles kutatók észleleteit is. Miközben ma, 2023-ban lassan 2000 könyvoldalt tesz ki a *Lönni vagy nem lönni* című írói falurajzom népnyelvi, népismereti, néptörténeti és művelődéstörténeti leírása – saját gyűjtésem alapján a regénybeli Nagyfalva fölrajzolásához valóban nélkülözhetetlen Kisiratosról. „Magam csak kezdtem foglalkozni a néprajzzal, de az ok-okozat megérzése talán nem is annyira szakismeret kérdése. Annak idején sokat vitatkoztunk néprajzosokkal arról, hogy jobb-e, ha valaki ismeri tája hagyományait, s utána képezi magát, vagy az a jobb, ha semmit sem tud néphagyományokról, s általános tudós lesz majd így belőle. Nem akarom eldönteni, de a Te könyved azt mutatja, jobb, ha az író ismeri népét, s biztos vagyok benne, hogy régi mondák, családi történetek is teret kaptak a könyvedben.” De még mennyire! S: aranyat ér Hajdú Tanár Úr minden szava. Avagy úgy is mondhatom: Körömdi Lajos és Nagy Gáspár mellett ő volt az, aki mindig értette, mit művelek. Tán mert valamiért mindhárman otthon érezték magukat a könyveimben „teremtett” (ábrázolt? vázolt? fölrajzolt? jelzett? megidézett?...) világban.

1990. pünkösdi hava 28.

A *hanyattűszást* fogadja örömmel. „Újabb nagyszerű könyvedhez gratulálok! Hálásan köszönöm a küldött példányt! Nagyon büszke vagyok rá, hiszen irodalmár barátaim némelyike csak a könyvnapon juthat majd hozzá. Azért ennyire későn írok, mert olvasom, olvasom, s nemcsak a vakvilágba akarom dicsérni, hanem megalapozottan, elolvasás után.” Irodalmár barátai? „Most

megtehetem! Tényleg igen értékes, különös, szép alkotás! Nem lehet letenni! Egyik írás olvastatja a másikat. És végtelenül sokszínű!” Egy szem műítés nem vette észre e könyvem, amely elsősorban (igaz történetek nyomán) a világháború lelki lenyomataiból ad vissza valamit. „Hadd kérdezzem meg rögtön: honnan ismered Hajóst? Ott is van rokonság, ismerős? Nekem ugyan nincs, de a svábokkal foglalkozik egy barátom, s melegen ajánlottam neki a könyved. Tanulságos!” Majd *Kisiratos ragadványneveit* tartalmazó gyűjtésemet dicséri, amely „így jó, ahogyan küldted. Nagyon jó! Ebben is van sok újszerűség, írói vagy szemléleti újítás. Nem annyira száraz, megszokott, mint ahogyan már az utóbbi időben szinte futószalagon, egymás munkájának mintájára, majdnem sablonra készítették a gyűjtéseket. Ezt a példányt, ha lehet, megtartom. Pontosabban: megszerkesztem, legéptettem xeroxra. (A szerkesztés csak annyiból áll, hogy kissé összebb hozom, mert minél kevesebb lap, annál kevesebbe kerül. Néhány rövidítés, sorcsökkentés stb.) Két példányod minden bizonnyal van, kérlek, azokat küldd be a megyei múzeumba szept. elseje előtt.” Végül: „Ps. *Eszterberkét* várom, de ne küldd, majd megveszem, csak előbbre reméltem a megjelenését.” Mondottuk volt: még a szovjetmuszka katonaság távozása előttre vártuk. ('93-ban jelenik csak meg. Elég nyögvenyelősen, a Szépirodalmi egyik utolsó kiadványaként.) (Csoda, hogy még „napvilágra” került: rögvést be a raktárba?)

1990. karácsony hava 1.

A ragadványnévgyűjtésemmel „ezüstérmét” nyertem... „Nagyszerű munkádhoz örömmel gratulálok! Igazán szép teljesítmény, ha a körülményeket megfigyelembe vesszük, akkor csodálatos, hogy sikerült. (Itt a külső és a hazai körülményeket, egyéb munkáid gondolom.)” Valóban az. Az gyanítja, akinek van – volt – valami fogalma arról, mit jelent „magyarországiaként” „Romániában” falukutatást végezni a '70-as, '80-as években. „A múlt héten volt az országos zsűri, s mindenki nagy elismeréssel szólt rólad, munkádról.” Nocsak, nyelvészek, néprajzosok... „A díjazással talán nem leszel túlságosan elégedett, de nagyon nehéz helyzetben voltunk. Hála Istennek, szép számmal jött határokon kívüli pályázat, amikre nem adtak a megyék pénzt, hiszen nem az ő területük. (Ezért külön becsülöm Békést, hogy értékelte a munkád, noha nem a megye területéről való kutatás eredménye.)” Szabó Ferenc megyei múzeumigazgató keze lehet benne. Ő tudta, hogy a Csanád (1990-ban Arad) megyei *Kisiratos* az 1800-as években rövid ideig Békés vármegye része volt. „Szóval igen sok olyan munka jött, ami évek óta feküdhett a gyűjtők fiókjában, s most el merték küldeni. Már ez is nagy szó! A pénzünk viszont semmivel sem lett több. Sok olyan hazai munka maradt, amelyik több pénzt érdemelt volna, de nem volt miből.” A pénznél fontosabb az elismerés. „A dolgozat megjelentetésére örömmel vállalkoznék (még akkor is, ha majd nagy könyvben újra napvilágot lát, hiszen biztosan mások lesznek a szempontjaid, meg ez csak egy szűkebb kutató réteghez kerül majd el)” 2005-ben jelenik meg a *Személynevek Kisiratoson* című, újfönt ELTE-kiadvány, 2015-ben pedig a falurajzomat aradiak jelentetik meg a világhálón villanykönyvként – a lassacskán kétezer oldalas (nyomtatott) „nagy könyv”, a *Lönni vagy nem lönni* máig elmaradt. „Szóval szeretném, ha a mi sorozatunkban jelenhetne meg először ez a munkád is” – más szerkesztő, másik kiadó hasonló ötlettel eddig nem állt elő –, „de most semmit sem merek ígérni. Tavaly még nagyon jól álltunk, az idén sem panaszkodtam, de jövőre a minisztériumtól egy fillért sem kapok. Hacsak... De ez olyan bizonytalan, mint

a kutya vacsorája.” Mint lett a „rendszerültást” követően elég sok minden – az előzőek következményeként és az utóbbiak igényének megfelelően? „Szere-tettel, barátsággal üdvözöllek: Miska.” Nemkülönben.

1991. Szt. Jakab hava 4.

A nemzeti oldal végre saját napilappal jelentkezhettek, s mit ad Isten, kérték tő-lem az alföldi parasztellenállásról és ötvenhatról szóló, *Kazal* című regénye-met. Miska bátyám: „az első számtól kedve olvasom az Új Magyarországot, s benne nagyszerű regényed folytatásokban megjelenő részleteit.” Hónapokig naponta százezer példányban? Nagyszerű – nem akármi. Az irodalom tudorai máig egy sort nem írtak le róla. Lám, nyelvész mire nem jut! „Gratulálok! Mind-eddig – többeknek szóvá is tettem – a magyar paraszt ötvenes évekbeli nehé-zégeiről új szépirodalmi munkában nem olvastam, s egy kissé furcsállottam, hogy Odescalchi hercegné önéletírása több és őszintébb együttérzést tanúsít, néha még megjegyzései is lényegesebbek, mint mai íróinkéi. Végre változott a helyzet, s nagyon örültem, amikor nap mint nap olvashattam különös stílusú, de nagyon hatásos írásaid.” Hála legyen Istennek. Nem irodalmár körökben szintén sikere volt a folytatásokban, hónapokon át naponta napvilágra kerülő regényemnek. Majd *Kisíratos ragadványnevei* című gyűjteményemet hozza szó-ba, amely nyomdában van. „Hirtelen megijednék, ha arról értesítenének, hogy kész, mert még nem tudom, miből fizetem ki.” Támogatták akkor is a tudo-mányt, „szinte” támogatták. „Egyre nehezebb a helyzet, s hiába van itt számtalan szép munka, aligha jelenhet meg, amíg valami anyagi támogatást nem kapunk, vagy legalább visszakapjuk a néhány évvel ezelőttil.” S hogy nagyon várja könyv alakban is a *Kazalt*. Ez, mit ad Isten, október 23-ra megjelenik. Hogy kö-rötte néma lögyön a csönd. Ja, ja; irodalmunknak nem voltak (máig nincse-nek?) Hajdúi. (A Magyar Névtani Dolgozatok utolsó száma az OSZK könyvjegy-zéke szerin Hajdú Mihály életében jelent meg. Folytatása? Sem égen, sem földön. Mert... Hajdú: pótolhatatlan? Az érdek nélküli, a kizárólag a szellemi értékre fi-gyelő tudomány... e máj vadkapitalista világban: fölösleges? Az elvárt „hozzá-adott érték”... csakis pénzben mérhető?) (Ami vadkapitalista, lehet nemzeti? Aligha. Népi még kevésbé.) („Népi”. Jó, hogy nem árvalányhajás.) („Magyar” pláne.) („Nyelv”; méghogy a sajátunk. Amikor ott a másé. A világ leghatalma-sabbja. Nem jobb ahon dörgölődni.) (Nem, nem.) („Tájnyelv”, „nyelvjárás”... Amikor ott az egyennyelv. A gépe. A tiétek meg...) („Hajdú”. Az kéne ezeknek.)

1991. Mindszent hava 31.

A jelek szerint a *Kazal* került a kezébe. „Köszönöm nagyszerű és megtisztelő dedikációval küldött ajándékom. Csodálatos könyv! Minden szava igaz!” Nyilván ez az oka, hogy fia hírlapi – miegyéb – komolyabb könyvismertetés, egy szem számba vehető műbírálat nem jelent meg róla. „Harminc regény van benne összesűrítve. Izgalmas, szellemes, találó, olvasmányos és elgondolkodtató. A lányom azt mondta (mert kötelező olvasmány lett a családban), hogy az nem lehet, amit a falusi vérengzésekről írsz. Magam hallottam, gyerekként, hogy Csanádapácán az egyik gazdag parasztot a kocsija után kötötték, s utcáról ut-cára vágtaztak vele végig a saját lovaival, míg csak egy véres rongycsomó ma-radt az emberből. Egyébként is szinte ráismerek az eseményekre, emberekre, helyekre, ami pedig a legkülönösebb: a korabeli viccekre, szójátékokra stb.” „Emiatt” egy tekintélyes irodalomtörténész magánbeszélgetésben azzal akar-ta jelentékteleníteni a munkámat, hogy pusztán dokumentumregény, nem iga-

zi próza. „Úgy tolulnak föl az emlékek a könyved hatására, hogy meg kell állni, le-föl járni, gondolkodni, s szinte hangosan bizonygatni, igazolni, alátámasztani a szavaid.” Az *Álompusztá* című színjátékomra mondta barátaim egyike, hogy ezt akkor mutatják majd be, ha akad rendező, aki érti, érzi e parasztvilágot, azonosul vele. Máig hogy kerülne... Színész pláne nehezen. (Holnaputánig sem fog.) „Azt hiszik néha, hogy megbolondultam. Pedig ha akkor nem, most már az emlékektől csak nem. / Néhány dolog különösen tetszik. Az egyik, hogy Sztalin nevén nem szerepel ékezet. A másik Erdeiről csöndes, de találó megjegyzésed. Soha nem szerettem, kriptokommunistának tartottam, s ma is elgondolkodtat, hogy Tökölről ő hazajöhetett, Maléter meg a többiek ott maradtak.” Majd ismét arról ír, milyen nehéz pénzt szerezni a kiadványaikra, az enyéimre is. „Most az alapítványokat veszem sorra, hátha tudják támogatni a határokon túlra mutató és túlról érkező tudományos munkákat. Hála Istennek, egyre többen gyűjtenek Erdélyben is, de majdnem hiába: nem publikálhatnak.” Erdélyben, hál’ Istennek, saját sorozataik indulnak, ám idehaza? 1991-ben? Ennyire nehéz? (Mi lett volna velünk, ha nem „mi” nyerünk...)

1992. Szt. Mihály hava 24.

Küldi a kelet-csanádi csúfnévgyűjteményem, a *Kisíratos ragadványneveit*, amely végre megjelent (hogy legyen mit folytatnom mindhalálig) – épp a nevünk napjára. „Kedves Mihály Barátom és Druszám! / Még élek, s dolgozom is, bár eredménye ritkán látható. Most azonban épp itt van, s mellékelem. Fogadd névnapodra is jókívánságaim mellé, amelyeket igaz szívből küldök, ezt az újabb munkád... / Igen szép, értékes könyv lett ez is” – füzet kinézetű, de ha Hajdú Tanár Úr mondja... – „gratulálok hozzá! Minden bizonnyal nagy sikere lesz szakkörökben.” Nem vettük észre. „Nagyon várom *Eszterberke* című regényed, amiből már részletet olvashattam, s jó lenne a teljeset megjelentetni. Remélem, van kiadód, minden simán fog menni.” Akkor épp volt (ahogy ma, 2023-ban nincs) kiadóm, s 1993-ban meg is jelent. „A múlt héten voltunk Nyitrán (éppen amikor verték a magyar szurkolókat Pozsonyban). Bennünket ugyan nem bántottak, de talán csak azért, mert kikapott a Fradi. A magyar tanszék helyzete nem rózsás, de egyelőre működik. Lelkesek a kollégák, mégis visszafogottak, érzik rajtuk a félelem.”

1998. Boldogasszony hava 4.

Most a *Szökőélet* című vallomáskötetem futott be hozzá. „Nagyon nagy öröm ért ma reggel, mikor megkaptam kedves küldeményed, értékes, új könyved. Nem mondhatom, hogy ez az új év jól kezdődik, mert éppen Szilveszter éjszakáján rabolták ki az orosházi kis házunkat, s vittek el sok emléket, bár nem túl sok értéket. A lényeg azonban, hogy jól folytatódott: nem tudom letenni a könyved! Bárhol is ütöm föl, jobbnál jobb történetek, színes, hangulatos, a TE stílusodra jellemző tömör leírások, csodálatos hangulatok áradnak minden sorából. Valamennyi fejezete egy-egy remekbe szabott novella, amely önmagában is megállja a helyét, s hallatlanul izgalmas, érdekes. Az egész életed, egyéniséged meghatározó és elgondolkodtató! Nem kellett volna lírikusnak lenned? Vagy talán írtál és írsz is verseket, csak még eddig ezekhez nem jutottam hozzá? Az őszinteséged, kitárulkozásod számomra nagyon szimpatikus, a világról alkotott véleményed pedig megegyezik az enyémmel.” Lehet ehhez bármit hozzátenni? Ráadásul Hajdú Miskánál nem kínálok egy levél sem különösebb körbeírásra, magyarázkodásra, értelmezésre. „...nekem nem megy az írás, csak

cikkek telnek tőlem az utóbbi időben... Hála Istennek, koromhoz képest megvagyok, s most már repülön is ingyen utazhatnék” – legalábbis pufajkás miniszterelnöktök ígérete szerint, s valóban, már magam is összeállítottam ingyenes röpülőútjaim jegyzékét (hogy tudván tudjam, a vodkagyanús ötletből nem lesz semmi). „A legnagyobb baj, hogy amilyen gyorsan telik az idő, annál kevesebb van belőle (a valóságban és jelképesen is). Dolgozni kellene, lenne is mit, de nem megy, nincs hozzá hangulatom, energiám, erőm.” Hogy egyik fő műve azért csak megjelenjen – furcsamód a szerző „magánkiadásában”, pár példányban? (az *Újmagyar kori családneveink tára XVIII–XXI. század, 2012-től*). Nehezen jutottam hozzá én is. Másokénak még utánajárt, házalt értük, de a saját munkájához támogatót keresni már... restellt? Ez is, mint Szabó T. Attila Erdélyi magyar szótörténeti tára, egy élet munkája.

2001. Szt. Mihály hava 29.

Zömmel gépírással, néha kézzel írt levelek után az első számítógépen pötyögött levele, és immár Almádifürdőben él a címzett. Hajdú-összeállításunk... maga az ezredfordulós levél(írás)történet. És még hosszabb, mint az eddigiek. Mihály-nap alkalmából küldi jókívánságait, majd így folytatja: „Eléggé megtépázott a sors vagy az élet ahhoz, hogy Almádiban kipihend magad alaposan, de azért Te még nem vagy sem öreg, sem beteg, s rövid pihenés után is jólesik minden, ami előtte is jólesett minden bizonnyal, de most aztán el ne mulassz semmit a jóból.” Ajaj. „Természetesen a munkára gondolok, hiszen évről évre nagy meglepetéseket és örömeket tudsz szerezni szebbnél szebb könyvekkel, amiket olvasva tényleg »megnőll az ember szíve«, ahogy hajdan volt jó Lőrincze Lajos bátyánk mondotta valaha. Letehetetlen a könyved, s nagyon szégyellem magam, hogy az első elolvasás után nem írtam meg neked ezt, de csak az járt az eszemben: nem fogom a kedves druzsámnak a pihenését megzavarni Almádiban holmi érdektelen levelek olvastatásával. Meg aztán hátha nem is pihen, hanem most is éppen alkot: ír vagy csak gondolkodik, akkor aztán igazán nem illene ebben a valamennyiünknek hasznos tevékenységében zaklatni.” Valóban ajaj, mert ebben az évben három kötetem látott napvilágot, és Szent Mihály havában még – a Balatonhoz költözésünk ellenére – Csabán éltem s dolgoztam. Hogy a további éveket valóban újabb és újabb könyvek írásával töltsem... Aztán elárulja, a hátról melyiket forgatja éppen: „Tényleg fantasztikusan nagyszerű *Csonka-Csanád* könyved (*persze mindegyik az*), de ebbe besúrítted mindazt, amit évtizedekig nem lehetett megírni, ami már lassan egy évszázada fáj, s amit egy ezredévének kell jóvátenni.” Megszakítani sincs kedve az embernek Hajdú levélbeszélyét, oly pontos és igaz. Mit ad Isten, a *Csonka-Csanádot* illetően is? Hogy erről a könyvemről fia sor ne szülessen az irodalmi műhelyek egyikében sem. Aztán „most” pótolja Hajdú Miska? Fényesen... „Lehet-e azonban azoknak elégtételt kapniok, akik már nem élnek? Ez olyan, mint a kárpótlás. Hiába kapom én meg, amit az édesapámtól elvettek, ha már ő nem él, nem tud örülni neki! Nekem is keserű a szám, ha erre gondolok, de tudom, hogy egészen más a kisiratosi sors, a kisebbségi sors. Azért is próbálok máig megtenni mindent, amit csak lehet a mai határokon kívüliek érdekében. Most legutóbb Szabó T. Attila egész életében gyűjtött történeti helyneveit kezdtük megjelentetgetni. Az első megye (Alsó-Fehér) kötetéből küldök. Közélesen megjelenik Háromszék, és majd sorban tovább először a székely részek. Az én életemben aligha kerül sor Arad megyére, de bízunk a következő nemzedékben!” Bízunk; hátha; netán; mégis. „...minden jót, örömet, egész-

séget, bort, búzát, békességet, meg amire még csak szükséged van vagy lehet. Bocsáss meg a ritkát hulló leveleimért! / Őszinte barátsággal:...” Édes Istenkém. (Barátság, az. Több. Miközben kezet még nem foghattunk.)

2002. Szt. Mihály hava 8.

Eszteendőre rá jött a következő levél, a *Fekete-Zaránd* lepi meg. „Ismét megörvendeztettél, amit nagyon köszönök! És gratulálok! Nagyszerű könyvet írtál megint. Igazi Sarusi-könyv! Meg Fekete-Körös völgyi! Meg zarándi! (Ki tudja ma már, hol is volt Zaránd? Pedig önálló megye volt! Félelmetes történetek, hihetetlen írások. S mégis mindet hiszem, mert tudom.” Hogyne, erről sem vett tudomást a szépírástani szakirodalom. „Nagy baj, hogy nem irodalomtörténész lettem.” Szó, mi szó. „Egy életem át élhetnék Sarusi Mihály könyveinek méltatásából. Még akadémikus is lehetnék belőle.” A névtanból lett a Magyar Tudós Társaság tagja. „Meg Kossuth-díjas netán. Mert Te azzá legyél!” Lettem – Hobel-díjas. „Mert a hülye Esterházy már az. Miért? Mert az apja herceg volt?” Az enyém borbé (előbb inas, majd segéd, végül) mester. „Vagy mert ügynök. / Na de elég a rosszmájúságból! Remélem, új otthonod megszoktad, megszeretted.” Szó szerint. „Még inkább azt, hogy kislányod meggyógyult, minden rendben körülötte.” Meg, hogy közben a feleségemet kerülgesse a baj. „Velem semmi új. Még dolgozom, s szeretem is a munkám. Érzem azonban, hogy lassan (vagy nem is lassan) érek. Mint a kökény. Itt ér a dér, megérik, lehullik. (Most látom, mennyire igyekszem átvenni a stílusod. Nem szándékosan, de nagy hatással van rám mindig minden írásod.)” Hajdú-levél könyvedről könyvedre.

2008. Szt. György hava 4.

„Miskám! Ma nyolc példányban föladtam” a *Kisiratosi tájszótárt*. Föladta, mert tud magyarul, s nem fel. Mit, mit, kisdéd tájszótáram! „Csak ennyi megy el levélben: egyrészt a boríték, másrészt a súly miatt. Összesen 200 példány jelent meg. A jövő nemzedékre is gondolva 150 kellene a szakmának. Amennyiben Neked nem elég 50, írd meg nyugodtan, mindent megpróbálok. (Esetleg utánnyomást is. Ma is nagy élvezettel olvastam jellegzetes »Sarusi-féle« stílusod némely magyarázatban.”

2009. pünkösdi hava 31.

Legutóbbi levelemben Széphalmon elkövetett írásomról számoltam be neki (*Élünk, írunk* című villanykönyvemben kapott 2021-ben helyet), meg hogy jelenleg ezer könyvoldalt tesz ki a falurajzom, ami könyvként kiadhatatlan. „Kedves Misu! (Nagyon tetszik, ugyanis édesapám az öregek így szólították” – Oroszán –, „de még a rokonságban a fiatalabbak is: Misu bácsi – nekem csak a Misi jutott, de a Miska jobban tetszett, s átszoktattam barátaimat erre, s már a hallgatók is átvették, csak jobb esetben »Miska tanár úr« lesz belőle.) Nagyon örülök szereplésednek! Magam is kíváncsi lettem volna rá. Aki ilyen nagyszerűen ír, az szóban vajon hogy szerepel?” Nagyon rosszul. „Szeretettel üdvözöllek: Misu bátyád”. Szó szerint.

2010. böjtelő hava 3.

Röstelkedik a *Lönni vagy nem lönni* című falurajzomhoz írt előszava miatt. Pedig ennél jobbat, pontosabbat, igazabbat aligha írhatott volna bárki. „Végtele-

nül sajnálom, hogy csak ennyi tellett tőlem, s az is ily sokára. Bocsáss meg! / Dolgozom, de sokszor vagyok rossz állapotban, amikor írni, enni, de még élni sincs kedvem. / Mellékelem tehát nyúlfarknyi »Előszó«-szüleményem. Nem haragszom, ha mással íratod meg!" Nem ettem bolondgombát. A munkámról valaha írt legszebb írás. Hogy a falurajz, előszavastul, csak öt év múlva jelenjen meg... villanykönyvben a világhálón. Amikor Miska bátyám már áttette magát a túlvilágra. Azaz: időben – jó előre – kértem tőle az *Előszót*.

2011. Szt. Iván hava 1.

Beteg, beteg?... „Meghatott baráti érdeklődésed. Köszönöm! Tulajdonképpen nem panaszkodhatok: nincs kopaszodás, szédülés, hányinger” – ajaj, rák ellen kezelik? –, „amivel ijesztgettek a kemoterápiával kapcsolatban. Van viszont sok örömöm az érdeklődők, együttérzők szép számát tekintve. Mindenkitől jólesik a részvét, különösen ha ily szép könyvvel támogatják alá!” Csernák Árpiek kaposvári Búvópatak-könyve, a *Hun fohász* valóban nem akármilyen kötet küllemét, kivitelezését illetően sem. Magam úgy gondoltam, versenyképes lehetne akár a Szép könyvek az évi viadalán is. Mire egy vezető irodalmár nem azzal rukkolt ki – lehűteni engem? –, hogy szép, szép, de nem a tartalma, azaz nem a költeményeim miatt, ahogy a *Csavargó ének* sem, amely Schéner Mihály rajzaival ékes? „Gratulálok! Gyönyörű, szívet növelő munka tartalmában és külalakjában egyaránt. Jóllehet szakadár, máglyára való kálvinista vagyok, mindenki hitét tiszteltem (még a sámánhitet meg Allah követőit is), s csodálom, ahogyan biznyságot tesz írásaidban, különösen e könyvedben róla. Erdélyi Zsuzsával gyakran ültem valaha együtt a Kruzsokban (férje volt Pais Dezső, nagy nyelvészünk kezelő orvosa), s már kezdetektől ismertem, szerettem, csodáltam munkáját.” (A Kruzsok a nyelvészek hagyományos baráti köre volt – magyarázza Benkő Loránd Paisról írt könyvében.) És további munkámhoz kíván minden jót, s köszöni „erőt adó szép ajándékom. Nem tudom, viszonzhatom-e valaha. (Mert azért minden betegség ellenére dolgozom: teljes mai magyar családnévkönyvet szeretnék megírni – befejezni.)” Megírta, s talán befejezte – hogy csak a saját költségén jelenhessen meg. Utolsó szava hozzám: „Sok szeretettel, jó barátsággal üdvözöllek: (Hajdú) Miska”. Miska, Miska. Misu.

2014. Boldogasszony hava 14.

Zárásul? A Hajdú család küldte Orosházáról, Zombai utcai otthonukból. Meghalt Miska. Meg. Mi meg. Gyászlap, gyászjelentés. Orosháza város díszpolgára és így tovább. „A múlt év nyarán egészsége rosszabbodott, véglegesen hazaköltözött.” Halálos betegen... a méhesébe? Élt – belépve a 81.-be – 80 évet. (2023-ban druszája is afelé tart.) „Gyászolják...” Gyászolják. És köszönik. Misuék. M i s u, M i s u v a l. Nélküle... Jóval nehezebb lett volna. Egyike azoknak, akiknek mindent köszönhetek. Azon túl.